

PAŃSTWOWY INSTYTUT NAUKOWY – INSTYTUT ŚLĄSKI W OPOLU

Leksykon mitów, symboli i bohaterów Górnego Śląska XIX–XX wieku

Praca zbiorowa pod redakcją
Bernarda Linka i Andrzeja Michalczyka

OPOLE 2015

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Praca naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2015.
Na podstawie decyzji Nr 0132/FNiTP/H11/80/2011
z dnia 5 grudnia 2011 r.

Recenzenci projektu

prof. dr hab. Marek Czaplinski, prof. dr hab. Ryszard Kaczmarek

Recenzenci publikacji

dr hab. Adam Dziurok, prof. dr hab. Grzegorz Strauchold

Tłumaczenia tekstów

Piotr Solga, Bernard Linek

Tłumaczenia streszczeń

Anna Jedynak, Dawid Smolorz, Józef Szymeczek

Dobór zdjęć autorzy haseł oraz

Piotr Solga, Bernard Linek

Indeksy

Piotr Solga

Redakcja językowa

Magdalena Rudnik, Justyna Sylwestrzak, Anna Makuracka

Korekta

Monika Rychalska

Skład, łamanie, redakcja techniczna

Jadwiga Popowska

Projekt okładki

Bernard Linek, Piotr Solga, Jadwiga Popowska

Druk

Drukarnia GS Sp. z o.o.

ISBN 978-83-7126-306-4

PAŃSTWOWY INSTYTUT NAUKOWY
INSTYTUT ŚLĄSKI W OPOLU
www.instytutslaski.com
ul. Piastowska 17, 45-081 Opole
tel. +48 533 336 306 sekretariat@instytutslaski.com
Nakład: 1200 egz., 74- ark. wyd.

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9

I. LUDZIE I ICH ZNAKI

1. Górnoślązacy/Ślązacy – Andrzej Michalczyk	15
2. Polacy: zmagania z etosem – Bernard Linek	19
3. Niemcy: od kulturowego przywództwa do fascynacji i sentymentu – Barbara Kalinowska-Wójcik	25
4. Czesi – słowiańscy bracia? – Józef Szymeczek	31
5. Żydzi: od edyktu emancypacyjnego do zagłady – Barbara Kalinowska-Wójcik	35
6. „Lutry” i „kociki” – Dorota Kurpiers	40
7. Cyganie/Romowie/Sinti – ludzie niechciani – Barbara Kalinowska-Wójcik	44
8. Magnaci górnośląscy – Bernard Linek	49
9. Górnicy i ich etos pracy – Beata Piecha-van Schagen	53
10. <i>Volksdeutsch</i> /folksdojcz, czyli „dziadek z Wehrmachtu” – Andrzej Michalczyk	57
11. Kresowianie i ich Kresy Wschodnie – Bogusław Tracz	61
12. Górnośląski orzeł – Bernard Linek	65
13. Język, dialekt, gwara, godka – Monika Choroś	69
14. Górnośląska pobożność – Dorota Kurpiers	73
15. Symbole kulinarne – Beata Piecha-van Schagen	77
16. Odra – rzeka graniczna? – Bernard Linek	81
17. Olza – rzeka kraju rodzinnego – Leokadia Drożdż	85
18. „Kraj pod Krzyżem” – slogan reklamowy prowincji górnośląskiej – Juliane Haubold-Stolle	89
19. Górnośląski regionalizm – od Ligonia do „Śląska” – Beata Piecha-van Schagen	92
20. Rodło – symbol Polski, do której dążymy... – Barbara Kalinowska-Wójcik	97
21. Wieża Piastowska w Opolu – logo z przeszłością – Bernard Linek	101
22. Spodek – Bogusław Tracz	104

II. ŚWIĘCI I BOHATEROWIE

23. Strzygi, utopiec i inni... – Beata Piecha van Schagen	109
24. Duchowość górnicza – św. Barbara i Skarbnik – Beata Piecha-van Schagen	113
25. Święty Jacek i błogosławiony Czesław – Dorota Kurpiers	117
26. Święta Jadwiga Śląska – symbol i inspiracja – Dorota Kurpiers	120
27. Piastowie górnośląscy i ich życie po życiu – Maximilian Eiden	123
28. Święty Jan Nepomucen – sentyment do przeszłości – Dorota Kurpiers	128
29. Zbójnicy: Ondraszek, Eliasz i Pistulka – Beata Piecha-van Schagen	131
30. Hohenzollernowie: zdobywcy i panowie – między kalkulacją władzy a modernizacją – Maximilian Eiden	135
31. Friedrich Wilhelm v. Reden – pionier przemysłu – Maximilian Eiden	139
32. Karol Godula – górnośląski król cynku i węgla – Barbara Kalinowska-Wójcik	142
33. Josef v. Eichendorff – Wojciech Kunicki	146
34. Ksiądz Norbert Bonczyk – „śląski Homer” – Barbara Kalinowska-Wójcik	149
35. Karol Miarka – ikona polskiego odrodzenia narodowego Górnego Śląska – Andrzej Michalczyk	153
36. Cesarz Franz Josef – przykład cieszyński – Leokadia Drożdż	157
37. Michejdowie – marsz czyniakiów do Polski – Józef Szymeczek	161
38. Emin Pasza – Górnoślązak w Afryce – Barbara Kalinowska-Wójcik	166
39. Od Ficka do Kapiicy – walka księży z alkoholizmem – Dorota Kurpiers	170
40. Ewa Thiele-Winckler: Matka Eva – Mutterliczka z Miechowic – Barbara Kalinowska-Wójcik	174
41. Wojciech Korfanty i jego legenda – Jan F. Lewandowski	178
42. Petr Bezruč – błędna skała poezji czeskiej – Józef Szymeczek	182
43. Błogosławiony ks. dr Emil Szramek – kapłan ziemi śląskiej – Barbara Kalinowska-Wójcik	186
44. Eduard Pant – próba kreacji symbolu – Sebastian Rosenbaum	190
45. Heydebreck i Schlageter – bohaterowie nazistowscy – Grzegorz Bębniak	194
46. Antek i Francek: humor proletariacki jako specjalność górnośląska – Sebastian Rosenbaum	198
47. Wincenty Pstrowski – przodownik pracy – Bogusław Tracz	202
48. Jerzy Ziętek – nasz Jorg – Bogusław Tracz	206
49. Edward Gierek – Bogusław Tracz	210
50. Czaja i Hupka – dwa przykłady górnośląskich „odwetowców” z RFN – Sebastian Rosenbaum	214
51. Bohaterowie kina śląskiego – Jan F. Lewandowski	218
52. <i>Cholonek, czyli dobry Pan Bóg z gliny</i> Janoscha – Wojciech Kunicki	221
53. Ernst Wilimowski, i inni górnośląscy bohaterowie niemieckiej reprezentacji piłkarskiej – Andrzej Michalczyk	223
54. Ryszard Riedel i śląski blues – Bogusław Tracz	227
55. Adam Małysz – „Leć Adam, leć” – Grzegorz Bębniak	231
56. Proboszcz górnośląski, czyli „pan parafii” – Andrzej Michalczyk	234
57. Nobliści górnośląscy: między dowartościowaniem regionu a dyskursem wielokulturowości – Sebastian Rosenbaum	239

III. MITY I TRADYCJE

58. Korona św. Wacława, czyli o utraconych prawach i odnalezionym państwie – Józef Szymeczek	245
59. Nędza górnośląska – Bernard Linek	249
60. Niemiecka misja kulturowa na Górnym Śląsku – Kai Struve	252
61. Ziemie Odzyskane a Polska Piastowska – Kai Struve	254
62. Augustin Weltzel i górnośląscy dziejopisarze – Sebastian Rosenbaum	257
63. W cieniu Freytaga – niemiecki obraz regionu w XIX w. – Wojciech Kunicki	262
64. Jan III Sobieski w drodze pod Wiedeń – Bernard Linek	265
65. <i>Kulturkampf</i> – Kai Struve	270
66. Agitacja wielkopolska i Hakata – Kai Struve	273
67. Pamięć walki plebiscytowej i powstań śląskich – Juliane Haubold-Stolle	277
68. Górnośląski <i>Selbstschutz</i> : niemiecka obrona militarna obszaru plebiscytowego i jej późniejszy obraz – Juliane Haubold-Stolle	281
69. Autonomia śląska – Sebastian Rosenbaum	284
70. <i>Wyrąbany chodnik</i> – proza Gustawa Morcinka – Leokadia Drożdż	288
71. <i>Od Wiatru od Wschodu do „ostatniej” Polki</i> – niemiecki obraz regionu w XX w. – Wojciech Kunicki	292
72. Wypędzenie – Bernard Linek	295
73. Tragedia Górnośląska – Sebastian Rosenbaum	299
74. Górny Śląsk według Kutza – Jan F. Lewandowski	304
75. „Katanga” i „Geweksy”, czyli socjalistyczne Eldorado – Bogusław Tracz	307

IV. ŚWIĘTA I RYTUAŁY

76. Chrzest, pierwsza komunია, bierzmowanie – Dorota Kurpiers	313
77. Boże Ciało – Dorota Kurpiers	317
78. Pielgrzymki na Górę Św. Anny, do Piekarni Śląskich i Częstochowy – Dorota Kurpiers	320
79. Święta narodowe Cesarstwa Niemieckiego: urodziny cesarza i <i>Sedantag</i> – Bernard Linek	324
80. Wycieczki zielonoświątkowe Polaków do Krakowa – Bernard Linek	329
81. Pierwszy Maja – Bogusław Tracz	333
82. <i>Bergfest</i> i święta zakładowe – Beata Piecha-van Schagen	337
83. Imieniny marszałka Józefa Piłsudskiego – Andrzej Michalczyk	341
84. Dzień Konstytucji – święto narodowe Republiki Weimarskiej – Bernard Linek	345
85. Urodziny Hitlera – Piotr Solga	349
86. „Chrzty” nazewnicze i inne zmiany nazw miejscowych – Monika Choroś	354
87. Tydzień Ziem Zachodnich – Bogusław Tracz	358
88. 22 Lipca i inne święta Polski Ludowej – Bogusław Tracz	363
89. Gorolski Święto i Święto Trzech Braci – Leokadia Drożdż	367
90. Świniobicie – Bogusław Tracz	371
91. Byzuchy i pakiety z „Rajchu” – Sebastian Rosenbaum	374

V. MIEJSCA

92. Górny Śląsk – Horní Slezsko – Oberschlesien: próba osadzenia terytorium w czasoprzestrzeni kulturowej – Bernard Linek	379
93. Wrocław (Breslau) – Wojciech Kunicki	384
94. Trójkąt Trzech Cesarzy – Barbara Kalinowska-Wójcik	387
95. Zaolzie: korzenie i owoce – Józef Szymeczek	391
96. Góra Św. Anny – sporne serce Górnego Śląska – Juliane Haubold-Stolle	396
97. „Rajch” – ziemia obiecana Górnoślązaków? – Andrzej Michalczyk	400
98. Pomniki poległych w I i II wojnie światowej – Juliane Haubold-Stolle	405
99. „Krwawiąca granica” (<i>Blutende Grenze</i>) – Juliane Haubold-Stolle	408
100. <i>Sender Gleiwitz</i> i początek wojny – Grzegorz Bębniak	411
101. Wieża spadochronowa – Grzegorz Bębniak	415
102. KL Auschwitz i jego podoboz – Grzegorz Bębniak	419
103. Cienie obozów (Łambinowice, Świętochłowice) – Bernard Linek	423
104. Zagłębie Dąbrowskie („Czerwone Zagłębie”) – Sebastian Rosenbaum	427
105. Krajobraz industrialny – Sebastian Rosenbaum	430
106. Pomnik Powstańców w Katowicach – Grzegorz Bębniak	433
107. Pomnik Bojownika o Polskość Śląska Opolskiego – Piotr Solga	436
108. Dziewięciu z „Wujka” – Bogusław Tracz	440
109. Górnośląskie kluby sportowe: Ruch Chorzów i Górnik Zabrze – Grzegorz Bębniak	444
110. Stadion Śląski i Park Kultury i Rozrywki w Chorzowie – Grzegorz Bębniak	449
Bibliografia	453
Wykaz źródeł ilustracji	454
Indeks osób	463
Indeks nazw geograficznych	473
Informacja o autorach	481
Summary/Zusammenfassung/Resumé	483